

A román gazdaság és a migráció

RÉTI TAMÁS

*Magas növekedési ütem, folyamatos dezinfláció, a külföldi tőke növekvő beáramlása jellemezte az európai uniós csatlakozás előtti éveket. A tagság előtti fellendülés együtt járt az üzleti szféra számára kedvezőbb környezet kialakításával. A tagság javította az ország nemzetközi hitelképességét és csökkentette a befektetési kockázatot. A nagyon gyors felzárkózási folyamat azonban erőteljesen növelte a gazdaság sebezhetőségét, a külföldi beruházók túlságosan optimistán becsülték meg a modernizáció lehetséges sebességét. A román magánszektor és a háztartások fejlődése túlságosan a külső finanszírozás függvényévé vált. A hazai kereslet dinamikus bővülésében fontos szerepet játszott a román vendégmunkások nagy tömegű kiáramlása és pénzügyi átutalásaik. Az infláció újra emelkedett, hasonlóképpen a költségvetési hiány is. A gazdasági világválság 2008 második felétől lefékezte a folyamatokat, és 2009-ben már súlyos visszaesés alakult ki. Nyilvánvalóvá vált, hogy a gazdasági elmaradottságot a radikális nyitás és liberalizálás nem tudja rövid időn belül felszámolni, a nagy ugrás politikája kemény földet éréshez vezetett. Az uniós tagság védelmet biztosított a valutaválsággal szemben, de a fenntartható konvergencia folyamata az eddiginél lényegesen óvatosabb és következetesebb reformfolyamatot igényel.**

Journal of Economic Literature (JEL) kód: F22, O52, P52.

A globális pénzügyi és gazdasági válság az EU új kelet-közép-európai tagországait különös erősséggel 2008 közepétől érintette. Addig a nemzetközi befektetők azt feltételezték, hogy a gyorsan növekvő országok biztosan konvergálnak a nyugat-európai szint felé. A régió országai a gazdasági túlfűtöttség jegyeit mutatták, ami

* A tanulmány a Román állampolgárságú munkavállalók magyarországi jelenlétének vizsgálatáról című, az MTA Közgazdaságtudományi Intézetben az Országos Foglalkoztatási Közalapítvány számára végzett kutatás keretében készült (K-2007/D 2009m).

A cikk írása során támaszkodtam egy korábbi munkámra: Réti Tamás: A román gazdaság és az Európai Unió. *Európai Tükör*, XIII. évfolyam, 4. szám, 2008. április, 80–89. o.

Réti Tamás, az MTA Közgazdaságtudományi Intézetének tudományos főmunkatársa. E-mail cím: reti@econ.core.hu

emelkedő inflációban, erősödő valutákban és a részvényindexek növekedésében nyilvánult meg. Az új uniós tagországokat a válság nem egyforma mértékben érinti. Ennek ellenére a gazdasági mutatók 2008 harmadik negyedévében már az egész régióban drámai változásról és romlásról tanúskodtak. A válság az elmúlt két évtized növekedési modelljének fenntarthatóságát kérdőjelezte meg.

A növekedés motorjai között megemlíthető ezen országok gyors integrálódása a nemzetközi kereskedelembe, bekapcsolódásuk az összeurópai termelési és kereskedelmi hálózatokba, a nemzetközi tőkemozgásokba és azok a reformok, amelyek az uniós csatlakozással függték össze. A két leginkább integrált ágazat – a gépjárművek és az elektronikai cikkek gyártása – minden országban gyorsan fejlődött, ugyanakkor ezek az ágazatok erősen ciklikus jellegűek. A kialakuló túltermelés, a fogyasztói kereslet visszaesése miatt ezekben az ágazatokban jelentkezett legelőször a válság a termelés visszafogása és az elbocsátások formájában. Korábban a folyó fizetési mérlegekben kialakult nagymértékű hiányt a beáramló külföldi működőtőke-beruházások finanszírozták. A külső hiányt 2008-ban már csak részben fedezte a külföldi tőkebefektetés, és nagyobb mértékben kellett rövid távú külső finanszírozást igénybe venni. A kelet-közép-európai országoknak 2009-ben nehézségekkel kell megküzdeniük a nemzetközi kötvénypiacokon, mert a gazdagabb OECD-országok jelentős hitelfelvételükkel kiszorítják őket.

Az Európai Bizottság 2009 januárjában készült jelentése szerint az új uniós tagországokat rendkívül súlyosan érinti az exportpiacok összehúzódása, de fontos korlátozó tényező a külső pénzügyi források elapadása is. A válság legsúlyosabban azokat az országokat érinti, amelyekben a nagyfokú kereskedelmi nyitottság mellett a túlköltekezés és az eladósodottság miatt nagy a külföldi forrásokra való ráutaltság. Az egyes országok sérülékenységét többek között olyan tényezők határozzák meg, mint a folyó fizetési mérleg hiánya a bruttó hazai termékhez viszonyítva, a valutatartalékok aránya a rövid lejáratú adóssághoz képest, a külföldi működőtőkebefektetések nagysága a GDP arányában, a nemzeti valuták kitettsége a nemzetközi pénzügyi folyamatoknak, a központi költségvetés hiányának alakulása stb. E tényezők alakulása azt mutatja, hogy a román gazdaság a válság által súlyosabban érintett országok közé sorolható.

A román gazdaság

A román gazdaság a csatlakozó országok között utolsóként kapta meg a működő piacgazdaság elismerést. Az 1990-től kezdődő időszakban a gazdaság rendkívül hosszantartó és mély válságon ment keresztül. A gazdasági visszaesés és a magas infláció jellemezte az 1990–1993 és 1997–1999 közötti éveket. Az 1990 előtti korszak egyetlen pozitív hozadéka a nagyon alacsony külföldi adósság volt, aminek elérése érdekében az ország többek között elhalasztott tőkeberuházások és a lakosság elszegényedése formájában rendkívül magas árat fizetett.

2001–2006 között a gazdaság teljesítménye lényegesen javult: a magas GDP-növekedést a szárnyaló beruházások és a magánfogyasztás indukálták. Ezen időszak alatt a bruttó hazai termék éves átlagos emelkedése 6 százalék volt, amely a gazdasági egyensúly erősödésével járt együtt. A fogyasztói árak évi átlagos növekedése 2001–2006 között 34,5 százalékról 6,6 százalékra mérséklődött. Jelentős fordulat következett be a költségvetési kiadások bruttó hazai termékhez viszonyított arányában, ami 40 százalékról 34,8 százalékra zuhant. A költségvetési hiány az európai uniós számbavétel szerint 3,3 százalékról 1,9 százalékra esett. Az államadósság kevesebb mint felére csökkent, a GDP-hez viszonyított aránya 26 százalékról 12,4 százalékra hanyatlott. Pozitív változások történtek a nettó külföldi működő tőke beáramlásában is, amelynek nagysága 2001-ben 1,3 milliárd eurót tett ki, de 2006-ra már 8,7 milliárd euróra bővült. A gyors fejlődés azonban egyre nagyobb folyó fizetésimérleg-hiánnyal járt együtt, valamint a külföldi adósságállomány is gyorsan emelkedett. A folyó mérleg deficitje 5,5 százalékról 2006-ra 10,4 százalékra nőtt.

Kedvező fordulat történt a lej árfolyamában. Ismeretes, hogy a román valuta hivatalos árfolyama a kilencvenes évek folyamán drámai mértékben zuhant. Az amerikai dollárhoz képest a hivatalos árfolyam 1991-ben 76 lejt, 2003-ban pedig 33 ezer lejt mutatott. Ezután azonban elkezdődött a lej értékének erősödése. A jobbközép kormány 2005 júliusában pénzreformot hajtott végre, bevezette az úgynevezett „erős lejt”, ami az árfolyam utolsó négy számjegyének levágását jelentette.

Ezt megelőzően a kormány 2005 januárjában adóreformot hajtott végre, amely során a személyi jövedelemadót és a nyereségadót egységesen 16 százalékban határozták meg. A kormány céljai közé tartozott az üzleti környezet javítása, a magán-tevékenység ösztönzése és a feketegazdaság visszaszorítása. A korrupció korlátozását szolgálta az állam gazdasági tevékenységének csökkentése, az állami szolgáltató monopóliumok privatizálása, egy részüknek külföldi tulajdonba kerülése.

1. táblázat

Az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank 2008-ben készült mutatószámai

	Bulgária	Szlovákia	Magyarország	Románia
Nagyvállalatok privatizációja	4	4	4	4–
Kisvállalatok privatizációja	4	4+	4+	4–
Vállalatok szerkezeti átalakulása	3–	4–	4–	3–
Árliberalizáció	4+	4+	4+	4+
Kereskedelem és valutarendszer liberalizációja	4+	4+	4+	4+
Versenypolitika	3↑	3+	3,3	3–
Bankreform és kamatláb-liberalizáció	4–	4–	4	3+
Infrastruktúra-reform	3	3	4–	3+
Átlagos mutató (1–4,33)	3,56	3,74	3,96	3,44

Forrás: EBRD [2008].

A 2007–2013 közötti időszakra elkészült kormányzati stratégiai program feltételezte azt, hogy az ország elkövetkező uniós tagsága felgyorsítja a gazdasági növekedést, amelynek következtében csökken a fejlettségbeli eltérés az unió régi tagországaival szemben. A szerkezetátalakítást tekintve Románia jelentős fejlődést ért el az árak, a kereskedelem és a valutarendszer liberalizálása terén, de a változások lassabban haladtak a hatékony piaci intézmények megteremtésében. Erre utalnak az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank 2008-ben készült mutatószámai, amelyek a sikerességet növekvő skálán jelzik. (Lásd az *1. táblázatot!*)

Radikális átalakulás ment végbe a kilencvenes évek második felétől abban az irányban is, hogy a magántulajdon súlya dominánssá vált, erősödött a gazdaság nyitottsága, a bankszektorban meghatározóvá váltak a magánbankok, ami döntően külföldi pénzügyintézeteket jelentett, sikerült a bankok követelésállományát megtisztítani a lejárt adósságoktól, és gyorsan fejlődött a magánszektor hitelfelvevő kapacitása. Érdekes, hogy újra növekedett az ipari foglalkoztatottak aránya a kezdeti évek erőteljes ipari hanyatlása után. Természetesen ez az ipari növekedés már piacképe-sebb szerkezetben zajlott, komoly mértékben a külföldi befektetések hatására. Az államilag szabályozott árak köre azonban még mindig jelentős maradt. (Lásd a *2. táblázatot!*)

2. táblázat

Szerkezeti és intézményi változások Romániában
(Százalék)

	1995	2001	2003	2006	2007 ¹
Magánszektor aránya a GDP-ben	45,0	65,0	65,0	70,0	70,0
Szabályozott árak aránya az összes árban	18,0	17,6	21,5	20,6	21,4
Külkereskedelem aránya a GDP-ben	49,0	64,1	66,7	64,9	63,1
Az ipari foglalkoztatottak aránya	28,6	18,9	30,2	31,4	32,0
Lejárt banki hitelek aránya	37,9	3,5	1,5	1,8	3,0
Állami bankok eszközeinek aránya	84,3	45,4	40,6	5,9	5,7
Magánszektornak nyújtott hitel aránya a GDP-ben	7,8	8,7	13,7	26,1	32,9

¹ Előzetes adatok.

Forrás: EBRD [2007], EBRD [2008].

Az európai uniós tagság: fellendülés és növekvő egyensúlytalanság

Miután a legnehezebb és leginkább fájdalmas piaci reformokat a kilencvenes évek második felétől kezdődően a román kormányok folyamatosan végrehajtották, a 2000-es éveket már inkább a teljesítmények javulása jellemezte. A várhatóan bekövetkező tagság egyre fontosabb horgonyt jelentett a befektetők és a fogyasztók számára. Sikeres privatizációs műveletek zajlottak a bank- és biztosítói szférában, az olaj- és feldolgozóiparban. A befektetői optimizmus és a növekvő bizalom csökkentette a korábban súlyos kockázati prémiumot, és ennek következtében az eladásra kerülő vagyontárgyak értéke emelkedett, a privatizációs bevételek nőttek, az ingatlanárak magasabbak lettek. Az általánosan javuló üzleti környezetben kedvező hatású volt, hogy az Európai Unió 2002 januárjában a román állampolgárok számára eltörölte a vízumkötelezettséget, ami hozzájárult ahhoz, hogy a korábban is már megindult munkaerő-kivándorlás sokkal nagyobb méreteket öltön. Ennek több hatása lett, az egyik a munkanélküliség mint nagyon súlyos szociális probléma enyhülése, a másik pedig a külföldi vendégmunkások egyre nagyobb pénzátutalásai. Kedvezőtlen hatásként mutatkozott meg a szakképzett munkaerő hiánya a szakmunkások és a diplomások elvándorlása következtében.

A gazdaság teljesítményében azonban 2006 közepétől kialakultak, majd felerősödtek olyan tendenciák, amelyek a korábban már javuló stabilitást veszélyeztették. A Nemzetközi Valutaalap 2006 őszén és 2007 őszén is megfogalmazta aggodalmát a növekvő egyensúlytalanság miatt. Az IMF mellett az Európai Bizottság is bírálta a román kormány túlságosan laza költségvetési és jövedelmi politikáját. A kritika szerint a költségvetés túlságosan expanzív jellegűvé vált. A hiány 2005-ben még csak a GDP 0,8 százalékát tette ki, de 2007-ben már annak 2,7 százalékára emelkedett. Számos oka volt annak, hogy a kormány növelte a kiadásait. Az egyik, hogy a gazdaság az Európai Unió többi tagországához viszonyítva még mindig nagyon alacsony fejlettségi szinten állt. A felzárkózás, a reálkonvergencia követelménye kormányzati befektetéseket igényel az infrastruktúrában, az oktatásban, az egészségügyben és még sok más területen. Ráadásul az államadósság GDP-hez viszonyított alacsony aránya (12 százalék) a hitelfelvételen alapuló növekedésnek tág mozgásteret biztosított. Gondot okozott azonban a költségvetés bevételi és kiadási oldalának megalapozottsága a tervezést és a végrehajtást illetően. A 2007-es költségvetés végrehajtása során kiderült, hogy a bevételeket túltervezték az áfa típusú adók és az Európai Unióból érkező támogatásokat illetően. A bérek nagyon gyors növekedése a vártnál nagyobb bevételt eredményezett a személyi jövedelemadónál. A tervezetthez képest nagyobb lett a szociális juttatásokra, támogatásokra és bérjellegű juttatásokra fordított kiadás. A kormányzati kiadások fokozódását két tényező alapvetően befolyásolta: az egyik, hogy 2008 választási év volt, ekkor tartották az önkormányzati és a parlamenti választásokat, a másik ok a kormánypartok kisebbségi pozíciójából fakadt.

A parlament által elfogadott 2008-as költségvetés még inkább elszakadt a valóságtól. A tervezett bevételeknek a bruttó hazai termék 39,3 százalékára kellett emelkedniük, ami a 2006-os kiadásokhoz képest 7,5 százalékpontos emelkedést jelentett. A bevételi oldalon a kormány nagyarányú adó- és járuléknövekedést tervezett, amihez az Európai Unió strukturális alapjából származó jelentős forrásokat remélt. Komoly terhet jelent a már végrehajtott és még várható nyugdíjmelés. Szociális szempontból a kormány szándéka érthető volt, hiszen a nyugdíjak szintje rendkívül alacsony.

További egyensúlyi feszültség fakadt a folyó fizetési mérleg magas és egyre növekvő hiányából. A deficit 2006-ban a bruttó hazai termék 10,4 százalékát tette ki, ami 2007-ben már meghaladta a 14 százalékot. A súlyos hiány oka a külkereskedelmi mérleg deficitje volt, ezen belül az import nagyon gyors bővülése és az exportnövekedés lassulása. Ez utóbbit negatívan befolyásolta a lej árfolyamának felértékelődése 2004 vége és 2007 júliusa között, valamint a bérmunka jellegű kivitel visszaesése. Az importot a belföldi kereslet húzta magával. Fontos tétel volt a külföldön dolgozó vendégmunkások hazautalása. A nettó folyó átutalások összege 2007-ben hasonló volt az előző évihez, 4,9 milliárd eurót tett ki. A folyó mérleg hiányát főleg külföldi hitelfelvételből finanszírozták.

A Román Nemzeti Bank a túlzottan emelkedő belső keresletre a pénzügyi politikai szigorításával reagált: az alapkamat a 2007 júniusában kialakult 7,0 százalékhoz képest 2008 márciusától már 9,0 százalék lett. Ez a lépés összefüggött a gyorsuló inflációval: 2007 decemberében az előző év azonos időszakához képest a fogyasztói árak 6,6 százalékkal voltak magasabbak, 2008 februárjában az áremelkedés már 8,0 százalékot tett ki az előző év februári adatához képest. Mindez ellentétben állt a nemzeti bank által meghirdetett inflációs célokkal, amely 2007-re 4 +/-1 százalékot tervezett. Nem valósult meg a központi bank 2005 augusztusában bejelentett új pénzügyi stratégiája, amely az inflációs várakozásokat a közvélemény számára hatékonyan kommunikált inflációs célokkal akarta letörni.

A gyorsuló áremelkedés mögött több tényező együttes hatása is meghúzódott. A szárazság miatt a mezőgazdaság 2007-ben az elmúlt 25 év legrosszabb termelési eredményét produkálta, 2005-höz képest teljesítménye negyedével esett vissza. A termelés hanyatlás és az Európai Unióval szembeni agrárvámok eltörlése következtében Románia nettó mezőgazdasági importórré vált. Néhány ágazatban a nagyon magas növekedés is felfelé hajtotta az árakat. Ezek között első helyen kell megemlíteni az építőipar teljesítményének több mint egyharmados bővülését. Két számjegyű volt a termelés emelkedése a szállítóeszközök, építőanyagok, kommunikációs eszközök és a dohánytermékek esetében. Ehhez képest visszaesett a termelés több korábbi húzóágazatban, mint a ruhaipar, a villamosgép-gyártás, a kőolajipar, a bőr- és cipőipar esetében. Az ipari munkatermelékenység javulása jelentős mértékben elmaradt a munkaerőköltség emelkedése mögött.

A gazdaság túlfűtötté vált, 2007 negyedik negyedében a GDP növekedése 6,6 százalékra gyorsult, míg az egész évi átlag 6,0 százalék volt. Az uniós tagság kö-

vetkeztében a külföldi befektetések gyorsan emelkedtek, megugrottak a banki kölcsönök és folytatódott a külföldről származó hazautalások beáramlása. A munkanélküliségi ráta 2007 decemberében az előző év 5,2 százalékáról 4,1 százalékra hanyatlott, ami mögött nagyon erős regionális eltérések húzódtak meg. A hivatalosan regisztrált foglalkoztatottak száma az ország lakosságához képest nagyon alacsony, mindössze 4,7 millió. Az alacsony hazai foglalkoztatást magyarázza a 2-4 millió főre tehető külföldi munkavállalói létszám, a nyugdíjasok nagyon magas száma és a jelentős feketefoglalkoztatottság. Az építőiparban a munkaerőhiányt 170 ezer főre becsülik. A munkaerőköltségek emelkedését jelzi, hogy 2008 januárjától a minimálbért 500 lejre (140 euró), majd az év közepén 540 lejre emelték. A minimálbér 2009 áprilisától 600 lejre emelkedett, ami figyelembe véve a lej leértékelődését mintegy 140 eurónak felel meg. (Lásd a 3. táblázatot!)

3. táblázat

A makrogazdasági mutatók alakulása

	2006	2007	2008	2009 (előrejelzés)
Egy főre jutó GDP (euró)	4 530	5751	6391	5893
GDP éves növekedése (százalék)	7,9	6,2	7,1	-4,0
Fogyasztói árak emelkedése (éves átlag) (százalék)	6,6	4,8	7,9	6,1
Munkanélküliségi ráta (éves átlag)	5,4	4,3	4,0	8,7
Éves bruttó átlagbér (euró)	326	422	473	430
Lej/euró év végén	3,38	3,58	4,03	4,50
Nem kormányzati szektor által külföldi devizában felvett hitelek aránya	47,3	54,3	57,8	n. a.
RNB alapkamat (december)	8,75	7,5	10,25	8,5
Folyó fizetési mérleg egyenlege a GDP százalékában	-10,4	-13,5	-12,3	-8,7
FDI/GDP százalék	8,9	5,8	6,6	3,6
Költségvetés hiánya a GDP százalékában	-1,5	-2,3	-5,4	-5,0
Nemzetközi valutatartalék/bruttó külföldi adósság (százalék)	73,0	70,7	56,4	54,1
Bruttó külső adósság/GDP (százalék)	32,1	31,1	36,6	49,5

Forrás: UniCredit Group [2009].

A 2008-as parlamenti választás eredményeként nagykoalíció alakult, a két fő ellenfél, a jobbközép Demokrata Liberális Párt és a balközép Szociáldemokrata Párt alakított kormányt, amelynek a parlamentben szilárd 70 százalék feletti támogatása van. Két nagyon különböző ideológiát képviselő párt kötött kényszerből szövetséget

a kormányozhatóság érdekében. A 2008 negyedik negyedévében már érezhető gazdasági válság kezelése nagykoalíció létrehozását igényelte. A nagykoalíció megkönnyítette, hogy 2009 első negyedévében Románia pénzügyi támogatásért a nagy nemzetközi szervezetekhez fordulhatott.

A román bankrendszer alapvetően erős talapzaton áll, de a globális pénzügyi válság közvetett és közvetlen hatásai jelentősek. A külföldi finanszírozás elérhetősége 2008 végétől megnehezült, a működőtőke-befektetések volumene 2009-ben hanyatlik. Megnőtt a valószínűsége annak, hogy a romániai multinacionális vállalatok profitjuk nagyobb részét utalják haza. A román kivitelt negatívan érinti a külső kereslet drámai zuhanása. Összességében a befektetői kockázatkészség kisebb lett, a lej árfolyamában a volatilitás erősödött. Ugyanakkor számos olyan tényező van, amely enyhíti a feszültséget. A központi bank óvatos politikája következtében a banki tartalékolási szint viszonylag magas szinten áll. A lejárt, illetve kétes hitelkihelyezések aránya az összes hitelportfólióban 2008 szeptemberében még csak 1,1 százalék volt, ami nagyon alacsony. Bizalomépítő intézkedés volt, hogy a garantált banki betét nagyságát 2008. október 15-én betétesként és hitelintézetként 20 ezerről 50 ezer euróra emelték.

Mugur Isarescu, a Román Nemzeti Bank elnöke egy 2008. decemberi előadásában foglalkozott a globális válságnak Romániára gyakorolt hatásával. *Isarescu* megállapította, hogy a korábbi évek magas növekedése a folyó fizetési mérleg súlyos hiányával párosult. A belföldi felhasználás növekedésének magas ütemét a gyorsan emelkedő személyi jövedelmek és hitelkibocsátás indukálta. A gazdasági növekedés ütemének lassulása elkerülhetetlen, de szerinte recesszió nem várható. Megemlítette, hogy a gazdasági teljesítmény lanygulása negatívan hat a központi költségvetésre, a hiány növekedése elkerülhetetlen. A külföldi tőkebeáramlás mérséklődése következtében a valutatartalék csökken, az ország nemzetközi hitelképessége romlani fog (*Isarescu*, 2009).

Az Európai Unió Bizottsága 2008 decemberében értékelte a román gazdaság helyzetét. A jelentés megállapította, hogy a magas külső egyensúlyhiány és a keresleti oldalról indukált túlfűtöttség miatt a gazdaság sérülékeny. A költségvetési hiány 2008-ban a bruttó hazai termékhez viszonyítva az előző évi 2,5 százalékról várhatóan 5,2 százalékra emelkedik. A kormánynak javítania kell a költségvetés tervezését és a kiadások szerkezetének összetételét. A reálbérek növekedése 2008-ban nagyon magas ütemet, 14 százalékot ért el, ami messze túlszárnyalta a munkatermelékenység emelkedését. A közületi szektorban a bérek növekedése meghaladta a magán-szektorét. Az unió felszólította Romániát, hogy biztosítsa a költségvetés fenntartható finanszírozását. Különös kockázatot rejt magában a nyugdíjrendszer finanszírozása, mivel a nyugdíjak reálértéke 2004–2008 között 85 százalékkal emelkedett. A foglalkoztatási politikát tekintve a Bizottság megállapította, hogy a nagyarányú elvándorlás miatt a gazdaság munkaerőhiánytól szenved. Ezt súlyosbítja egyes ágazatok gyors növekedése és különböző szakmákban a szakismeret elavulása (Commission..., 2008a). A Bizottság javasolta, hogy az alacsony foglalkoztatottsá-

gi és termelékenység színvonalát a kormány integrált módon próbálja meg kezelni. Miközben elismerte, hogy kedvező változások történtek a felsőoktatás modernizálás terén, az elemi oktatásban és a középfokú képzésben még nem történt javulás.

Az Európai Bizottság 2009. januári jelentése már kritikusabb hangot ütött meg. A Bizottság előrejelzése szerint 2009-ben a GDP növekedése 1,75 százalékra lassul. A belföldi keresleti boom – a hitelkínálat gyengülése, a bizalmi indexek visszaesése miatt – megáll. A legnagyobb visszaesést a beruházások terén várják. Míg 2008-ban a gép- és épületberuházások volumene 18 százalékkal bővült, 2009-ben a várható emelkedés mindössze 1,5 százalék lehet. Az államháztartás várható hiánya 5,25 százalékról 7,5 százalékra bővíülhet. Mindezek következtében az államadósság 15,25 százalékról 2009-ben 21,1 százalékra növekedhet (European Commission, 2009a). Mindez élesen ellentétben áll a román kormány elképzelésével, amely szerint 2009-ben a GDP 2,5 százalékkal nő, a várható költségvetési hiány a GDP 2 százalékára esik, a folyó fizetési mérleg deficitje pedig a GDP 10 százaléka lesz (Economic Affairs..., 2009).

Ennél is kritikusabb véleményt fogalmazott meg az IMF [2009a]. E szerint 2009-ben a bruttó hazai termék növekedése negatívvá válhat, és csak az év végén, illetve 2010 elején kezdődhet el egy mérsékelt fellendülés. A Valutaalap szerint a fizetési és a költségvetési mérlegek hiányai tették a gazdaságot sebezhetővé. A kormányzati kiadások 2005 és 2008 között megkétszereződtek, a közületi szektor beralapja közel megháromszorozódott. Most, hogy a gazdasági aktivitás csökken, a költségvetési politika lazításával nem lehet a helyzetet enyhíteni. Az IMF küldöttsége támogatja a kormány 2 százalékos költségvetési deficitcélját, de ennek elérése további változtatásokat igényel. A központi bank nem érte el 2008-ban az inflációs célját részben az expanziós fiskális politika, részben a magas energia- és nyersanyagárak miatt. A pénzügypolitika szigorának enyhítésére a Valutaalap nem lát lehetőséget.

Az Európai Bizottság 2009. májusi jelentése már 4 százalékos GDP-visszaesést prognosztizált 2009-re (European Commission, 2009b). A román kormány márciusban fordult a Bizottsághoz külföldi hitelfelvétel érdekében. A nemzetközi szervezetek (IMF, Világbank, EBRD, EIB) és az Európai Unió két évre közel 20 milliárd euró hitelnyújtást hagyott jóvá. A gazdasági visszaesés súlyosságát mutatta, hogy a bruttó hazai termék 2009 első negyedévében az előző év azonos időszakához képest 6,4 százalékkal csökkent. A Valutaalaptól a hitel első részlete – 5 milliárd euró – május elején érkezett meg. A 2009-es költségvetés a kiadási oldalon számos megszorítást tartalmazott: a közszférában befagyasztották a munkaerő-felvételt, csökkentették a munkabéren felüli juttatásokat, a nyugdíjellátás éves növelését az inflációhoz igazították, emelték a nyugdíjbefizetéseket és a jövedéki adót. Ezzel együtt adókönyvitéseket töröltek el, emelték a cégautó után befizetendő adót. A megszorítások elsődleges célja az előző évben több mint kétszeresére növekedett GDP-arányos költségvetési hiány további emelkedésének megállítása, a lej árfolyamának stabilizálása volt.

A külföldi működőtőke-befektetések alakulása

Az egy főre jutó működőtőke-befektetések 1999–2006 között nagyon jelentős mértékben, a korábbi szint hatszorosára emelkedtek. A gyors emelkedés ellenére a romániai szint a szomszédos kelet-közép-európai országokénak csak mintegy 35 százalékát teszi ki. A felzárkózási folyamat 2004-től gyorsult fel. A teljes külföldi befektetett tőkeállomány 80 százaléka az Európai Unióból, az összes tőke mintegy fele pedig három országból, Ausztriából, Hollandiából és Németországból származik. Magyarország 2007. december végén 1,7 százalékos részesedésével a tizedik helyen állt. A 2007-es adatok azt jelzik, hogy a tőkebeáramlásban lassulás következett be, a bruttó állótőke-beruházásokhoz képest a 2006-ban mért 40,1 százalék helyett 25,5 százaléknyi külföldi tőke érkezett. A lassulás fő oka a privatizációs jellegű bevételek mérséklődése. A korábbi években ugyanis a teljes FDI mintegy fele irányult a közművekbe, a bankokba és az építőiparba. Bár még vannak hátra eladásra váró állami tulajdonú vagyontárgyak, de a privatizációs eladások döntő része már befejeződött. Lényeges változás következett be a tőkebefektetések ágazati szerkezetében, elmozdulás látható az alacsony bérköltségű, bér-munka jellegű tevékenységek felől a magasabb hozzáadott értékű termelés irányába. A befektetőket vonzza a viszonylag nagy piac, az életszínvonal gyors emelkedése, a jelentős kielégítetlen kereslet és ennek következtében a romániai piacon elérhető magas hozam. A pénzügyi szolgáltatásokban és a biztosítási piacon a külföldi tőkeállomány a GDP-hez viszonyítva 2003–2006 között megnégyszereződött. De a befektetések növekedésének legnagyobb haszonélvezője a feldolgozóipar lett. Bár az exportban még mindig magas a ruházati és a bőripari termékek aránya, de részesedésük az ázsiai verseny miatt erősen csökken, és a bérköltségek emelkedése miatt a romániai piac vonzereje a tőkebefektetők számára hanyatlak. A feldolgozóiparon belül a kohászat, az élelmiszer- és a dohányipar, az olajfínomítás, a vegyipar, valamint a közlekedési eszközöket gyártó ágazat, ezen belül a gépjárművek és hajók gyártása könnyelhetette el a legnagyobb tőkebefektetéseket. Románia jelentősége mint exportplatform a gépjárműgyártásban, a villamosgép-iparban, valamint a telekommunikációban növekedett. A feldolgozóipari kivitel nagyobb részét már a külföldi tulajdonban levő vállalatok állítják elő. A 2007-ben befektetett 7,25 milliárd eurónyi működő tőke 18 százaléka újrabefektetett profit, 31 százaléka tőkeemelés és 51 százaléka vállalaton belüli hitel volt. A befektetett külföldi tőkeállomány 2007 végén elérte a 42,770 millió eurót (National Bank, 2007).

2008-ban 9,02 milliárd euró külföldi működőtőke-befektetés történt, ami a román befektetési ügynökség szerint 24,4 százalékkal haladta meg az előző évit. Románia így azon kevés ország közé tartozott, amelyben a működőtőke-beáramlás 2008-ban növekedett, bár az év utolsó hónapjaira ez már nem volt jellemző (Agentia Romana, 2009). A működőtőke-beáramlás 2009 első négy hónapjában az előző év azonos időszakának mintegy felére esett, és az év egészére a román befek-

tetési ügynökség 4,5–5 milliárd eurót vár. Kérdés, hogy ez mennyire tekinthető túlzottan optimista várakozásnak.

Az ország vonzerejét mutatta, hogy a Nokia Németországból Kolozs megyébe telepíti át a mobiltelefonok összeszerelését. A zöldmezős beruházás jelentős számú felsőfokú végzettségű munkaerő alkalmazását igényli. Várható, hogy a Nokia-gyár betelepülését külföldi beszállítói is követik. További nagyobb befektetők közé tartozik az osztrák Voest Alpine, amely 7 milliárd euró értékben tervezi acélmű építését. Románia Bulgáriával, Törökországgal és Ukrajnával versenyez a befektetés megszerzéséért. Felmerült, hogy a Daimler-Benz Romániába telepíti egyes Mercedes-típusok gyártását, de ez nem valósult meg. A Ford autógyár 95,63 százalékos részesedést szerzett Craiovában a volt Daewoo gyárban, és 675 millió euró befektetést tervez, és a dolgozók számát 3,9 ezerről 7–9 ezerre növeli. A romániai autópiacon nagyon gyorsan fejlődött, 2007-ben az újautó-eladások száma 23 százalékkal bővült. Az autókivitel 122 ezer, a behozatal 250 ezer darabot tett ki. A 2008 harmadik negyedévében kibontakozott nemzetközi pénzügyi és gazdasági válság azonban az autópiacon nagyon súlyosan érintette. Az újautó-eladások 2009 első negyedévében 61 százalékkal zuhantak az előző év azonos időszakához képest. A kereslet növelése érdekében a kormány ösztönzőrendszert léptetett életbe: régi autó lecseréléshez és 60 ezer új autó megvásárlásához autónként 1000 euró támogatást nyújt. A Dácia-autógyárat különösen kedvezően érintette a Németországban megerősödött kereslet az olcsó járművek iránt.

Gondot okoz azonban a megfelelő képzettségű munkaerő hiánya, és ennek következtében a bérköltségek gyors növekedése. Mivel a bérköltségek emelkedése meghaladta a munkatermelékenységet, a lej reálárfolyama 2007 közepéig növekedett. Az év második felétől azonban a lej leértékelődése elkezdődött, ami az erősödő egyensúlyi feszültségekkel indokolható. A lej átlagos euróárfolyama 2007 júliusában 3,13 volt, ami 2008 januárjában 3,69-re, 2009 februárjában már 4,3-ra csökkent. A nemzetközi megítélés romlását mutatta, hogy a Fitch hitelminősítő 2008. januárban stabilról negatívra rontotta az ország kilátásait, ami elsősorban a nagyon magas folyó fizetésimérleg-hiány következménye. Romániát együtt értékelték a balti országokkal. A lej iránti bizalom gyengülését mutatja az is, hogy a nem kormányzati szektor által külföldi devizában felvett hitelek aránya gyorsan emelkedett, és 2008 februárjában az összes hitel 55 százalékát tette ki.

Uniós alapok a konvergencia felgyorsítása érdekében

A 2007–2013 közötti időszakban Románia 30 milliárd euró értékben kaphat támogatást a strukturális és kohéziós alapokból. A mezőgazdaságnak 7,5 milliárd euró jutna a termelés versenyképességének növelésére és a falusi környezetben élők életminőségének javítására. A közlekedés 4,5 milliárd euró támogatásban részesülhet, amelynek nagy részét autópályák építésére, vasútvonalak korszerűsítésére, utak,

vasútállomások, hidak rekonstrukciójára lehetne felhasználni. Regionális fejlesztésre 3,7 milliárd eurót irányoztak elő, ami a helyi infrastruktúra fejlesztését, egészségügyi létesítmények modernizációját szolgálná. Emberi erőforrás fejlesztésére 3,5 milliárd eurót fordítanak, környezetvédelemre pedig 4,5 milliárdot.

A fejlesztések megvalósításának akadálya a gyenge intézményi szerkezet. A verseny tisztaságát szabályozó hatóságok ugyanis jelenleg még nem képesek a kormányzati apparátus döntéseit ellenőrizni. A minisztériumok nem ismerik el függetlenségüket, hanem inkább a végrehajtó apparátus tagjának tekintik ezeket. Komoly gondok keletkeztek 2007-ben már a mezőgazdasági alapok EU-konform felhasználásában, ami majdnem ezen alapok felfüggesztéséhez vezetett. Kérdés, hogy sikerül-e lényegesen javítani a kormányzati és a regionális adminisztráció hatékonyságát, erősíteni a koordinációt, javítani a pályázatok előkészítését, politikai konszenzust kialakítani a nagyobb projektek végrehajtására, és megteremteni egy erőteljesebb és jobban működő pénzügyi ellenőrző mechanizmust. A román közgazdaság és intézményi szerkezet fejletlensége, átpolitizáltsága és – sok esetben – a súlyos korrupció komoly akadálya az EU-támogatások hatékony felhasználásának. Az uniós tagság nem helyettesíti a szükséges piaci reformokat, és önmagában nem garancia arra, hogy a konvergencia megvalósul. Következetes és egyértelmű felzárkózási stratégia nélkül az ország nem tudja hatékonyan kihasználni az uniós tagság által nyújtott előnyöket (Transparency International, 2009).¹

Románia és a globális válság

A gazdaság 2008 első háromnegyed évében az előző év azonos időszakához képest még erőteljesen, 8,9 százalékkal növekedett. A gazdaság sebezhetősége és a globális pénzügyi válság hatása a 2008 utolsó negyedében bekövetkezett lassulásban vált nyilvánvalóvá. A bruttó hazai termék 2008-ban meghaladta a 125 milliárd eurót és az előző évhez képest 7,9 százalékkal bővült. A több évig tartó magas növekedési ütem után különösen fájdalmas a nagyarányú visszaesés. *Eugen Dijmarescu*, a Román Nemzeti Bank első elnökhelyettese szerint a recesszió mélypontját 2009 harmadik negyedében érheti el, és a fellendülés első jelei az utolsó negyedévben jelentkezhetnek.

A fogyasztói árak a legmagasabb növekedési ütemet – éves szinten 9 százalékos – 2008 júliusában érték el, a defláció 2008 második felében kezdett kibontakozni. A fogyasztói árak 2009 májusában a 2008. decemberi szintet 2,93 százalékkal,

¹ A Transparency International legutóbbi jelentése szerint a korrupció mértéke az Európai Unióban belül Bulgáriában és Romániában a legmagasabb. A globális korrupciós barométer szerint a román mutató megegyezik a panamai, a bolíviai, az argentin és a kameruni szinttel. A magyar korrupciós mutatóval összehasonlítva figyelemre méltó, hogy Románia jobb eredményt ért el az üzleti szektor és a média tekintetében.

az előző év májusi szintet 5,95 százalékkal haladták meg (Institutul National de Statistica, 2009a).²

A gazdasági növekedés visszaesésének hatására az import nagyobb mértékben hanyatlott, mint az export. A folyó fizetési mérlegben alapvető változás következett be: a deficit 2009 első négy hónapjában 1182 millió eurót tett ki, az előző év azonos időszakának 5598 millió euró hiányához képest. A folyó mérleg hiányának csökkenése mögött döntően a külkereskedelmi deficit esése található, de magyarázatot ad az Európai Unióból származó nettó transzfer emelkedése, a külföldi tulajdonú vállalatok profitátulásának közel felére mérséklődése is.

A viszonzatlan átutalások értéke – ami döntően a vendégmunkások hazautalását jelenti – enyhén csökkent. A beáramló működőtőke-befektetések, bár csökkentek, mégis teljesen fedezték a folyó fizetési mérleg hiányát (National Bank of Romania, 2009). Az év egészére a folyó fizetési mérleg hiánya a bruttó hazai termék 6,8 százalékára eshet.

4. táblázat

Külföldi többségi tulajdonú bankok részesedése, 2008. június

Származási ország	Részesedés százalékban		
	Hitel	Eszközök	Betét
Ausztria	40,1	40,8	39,0
Görögország	17,4	16,1	9,7
Franciaország	17,5	15,9	19,9
Olaszország	1,9	1,7	1,3
Hollandia	6,6	7,7	9,9
Magyarország	2,5	2,3	1,5
Egyesült Államok	1,1	1,6	1,8
Németország	0,5	0,5	0,5
Román tulajdon	10,8	12,0	14,8

Forrás: IMF [2009b].

Valentin Lazea, a Román Nemzeti Bank vezető közgazdásza egy 2009. májusi előadásában foglalkozott az ország nemzetközi pénzügyi helyzetével (*Lazea*, 2009). Álláspontja szerint a külföldi bankok nagyarányú jelenléte Romániában gondot okozhat, de a pénzügyi helyzet nem kritikus, mert a bankok nettó külföldi adóssága a régióban nem magas, a bruttó hazai termék 20 százalékát teszi ki, a külföldi valutában nyújtott hitelek aránya 58 százalék, ami szintén elmarad a régió számos országának kitétségétől. (*Lásd a 4. táblázatot!*)

² Megjegyzendő, hogy a szabályozott árak közé tartoznak a következő termékek és szolgáltatások: gyógyszer, villamos energia, földgáz, hőenergia, vasúti és vízi szállítás, posta, telefon, rádió- és tv-előfizetés, víz, csatorna, városi közlekedés, a közigazgatás által kiadott igazolványok, útlevel.

Kedvező, hogy a romániai bankok valutatartaléka továbbra is meghaladja a rövid lejáratú adósság állományát. *Lazea* hangsúlyozta, hogy az országnak sikerült elkerülnie egy balti méretű recessziót rugalmas árfolyam-politikájának köszönhetően. A lej euróhoz viszonyított leértékelődése 3,8-ról 4,3-ra bizonyos nyomást levett a gazdaságról, de a további leértékelődést el kell kerülni. A kamatláb drámai (2-3 százalékpontos) csökkentése az infláció oldalán több kárt okozna, mint amennyi a nyereség lenne a gazdasági növekedésben. A nemzetközi hitelminősítő ügynökségek (S&P, Fitch) a „nagyon alacsony befektetésre ajánlott” kategóriából értékelték le az országot. Ez alapján Románia az egyetlen uniós tagország, amelynek befektetésre nem ajánlott minősítése van. *Lazea* szerint ez túlzottan szigorú büntetés, és nem világos, hogy ezt az ország a múltbeli teljesítményéért vagy a jövőbeli kilátásokért kapta-e.

A Nemzetközi Valutaalap legutóbbi országjelentése hangsúlyozza, hogy a költségvetés lazítása nem reális válasz a visszaesés enyhítésére (IMF, 2009b). A Valutaalap a kilátásokat rendkívül bizonytalannak és kockázatosnak minősíti. Költségvetési szigorítások nélkül a 2009-es hiány a GDP közel 9 százalékára emelkedhetett volna. Az Alappal aláírt készenléti hitelszerződés enyhíteni akarja a tőkebeáramlás csökkenéséből adódó feszültségeket és erősíteni a pénzügyi szektort. A program céljai közé tartozik, hogy 2011-re a költségvetési hiány a GDP 3 százaléka alá csökkenjen, fenntartsa a megfelelő likviditást, az inflációt a nemzeti bank által kitűzött sávban tartsa, és növelje a nemzetközi befektetői bizalmat.

A válságból levonható tanulságokkal foglalkozott az RNB elnöke, *Mugur Isarescu* (2009) egy előadásában. A válság megvilágította, hogy a lej túlértékeltté vált. 2007 júliusától a lej értékének mintegy egyharmadát elveszítette. A gazdaság 2008 harmadik negyedévében még éves szinten 9,4 százalékkal bővült, de ez év első negyedévében már jelentős hanyatlás következett be. A jegybank elkötelezett maradt az euró bevezetésének korábban meghirdetett forgatókönyvéhez. E szerint a lej 2012. januárban csatlakozna az ERM 2-höz, ahol minimum két évet töltene el, majd az eurózónához való csatlakozás végső időpontját 2014-ben döntenék el, ami valószínűleg 2015. január elseje lehet. Az euró korábbi bevezetése kedvezőtlenül érintené a szükséges konvergencia folyamatát. A román gazdaság speciális problémái, mint például a termelés szerkezetének elmaradottsága, az inflációs ráta erőteljes ingadozása, valamint a szabályozott árak magas aránya nem engedik meg a korábbi csatlakozást. Ugyanakkor a tervezett időponttól történő esetleges jelentősebb eltérést a minősítő intézetek és a befektetők negatívan értékelnék.

Munkaerő-piaci folyamatok Romániában

A gazdaság szerkezeti problémái erőteljesen megnyilvánultak a munkaerőpiacon jelentkező feszültségekben. Az aktív lakosság száma 2008 negyedik negyedévében 9,805 millió fő volt, amiből a foglalkoztatottak 9,23627 milliót, a munka-

nélküliek 568 ezer főt tettek ki. A foglalkoztatási ráta továbbra is alacsony szinten állt, a munkaképes korú lakosság 58,3 százalékát tette ki (INDS, 2009b). A férfiak foglalkoztatási rátája 64,9, a nőké 51,7, a falusi lakosságé 59,3, a városi lakosságé 57,6 százalék volt. A foglalkoztatottság 2008 negyedik negyedévében már mind-egyik életkorban csökkent. Az előző negyedévhez képest a legnagyobb visszaesés a női, falusi lakosság foglalkoztatásánál következett be. *(Lásd az 5. táblázatot!)*

5. táblázat

A foglalkoztatás alakulása kor szerint százalékban

	15–24 éves	25–54 éves	55–64 éves	65 év felett
2007. III. negyed	25,9	75,9	45,1	18,3
2007. IV. negyed	22,7	73,7	41,3	14,5
2008. I. negyed	23,3	73,5	40,0	13,7
2008. II. negyed	25,9	74,9	43,6	15,9
2008. III. negyed	26,4	75,4	45,9	16,4
2008. IV. negyed	23,4	73,6	43,0	14,8

Forrás: Institutul National de Statistica [2009b].

A munkanélküliségi ráta 2008. IV. negyedévében 5,8 százalékot tett ki, az előző év azonos negyedévében mért 5,4 százalékkal szemben. A ráta 5,7 százalékot mutatott 2009 áprilisában, és lehet, hogy az év végére olyan drámai romlás következik a munkaerőpiacon, hogy a munkanélküliség 8,0 százalékra emelkedik. A helyzet gyors romlását mutatja, hogy 2009. áprilisban az egy évvel korábban szinthez képest a regisztrált munkanélküliek száma 165 ezerrel bővült. A növekedés 2008 utolsó negyedétől gyorsult fel. *(Lásd a 6. táblázatot!)*

6. táblázat

**A munkanélküliségi ráta életkor, nem és lakhely szerint
2008 negyedik negyedévében**

	Férfi	Nő	Városi	Falusi
15–24 év	18,3	17,4	22,2	14,2
25–34 év	7,5	4,9	6,4	6,1
35–44 év	5,7	4,5	5,5	4,7
45–54 év	5,6	3,1	4,9	3,8
55–	1,3	0,1	1,4	0,5

Forrás: Institutul National de Statistica [2009b].

A Nemzeti Statisztikai Intézet 2009. áprilisi havi jelentése a foglalkoztatottak számát mindössze 4,623 millióra teszi, ami azoknak a számát tartalmazza, akiknek a vizsgált időszakban érvényes munkaszerződésük volt (Buletin Statistic, 2009).

E szerint a foglalkoztatottak száma 2008 áprilisához képest közel 200 ezer fővel csökkent. A munkavállalók száma a legnagyobb arányban az építőiparban, a ruházati, bőr-, cipőiparban, a fémiparban és a gépjárműgyártásban csökkent. Nőtt a munkaerőlétszám az oktatásban, az egészségügyben, a vendéglátásban és a közigazgatásban (Buletin Statistic, 2009).

A munkanélküliség regionális bontásban nagy eltérést mutatott 2009 áprilisában:

– Nagyon alacsony a munkanélküliségi ráta: Ilfov megyében (1,6 százalék), Temes megyében (2,7 százalék), Bukarestben (1,8 százalék), Bihar megyében (3,9). E megyékben számos ágazatban munkaerőhiány van.

– Az átlagosnál alacsonyabb a munkanélküliségi ráta: Constanta (4,3 százalék) Kolozs (4,5 százalék), Szatmár (4,6 százalék), Máramaros (4,7 százalék) és Arad (4,7 százalék) megyében.

– Átlagos körül van, vagy annál enyhén magasabb a munkanélküliségi ráta: Suceava (5,2 százalék), Brassó (5,4 százalék), Tulcea (5,4 százalék), Maros (5,6 százalék), Brassó (6,1 százalék), Iasi (6,2 százalék), Arges (6,8 százalék) megyében.

– Az átlagnál magasabb: Szilágy (7,5 százalék), Bákó (7,9 százalék), Hargita (8,1 százalék), Hunyad (8,3 százalék), Kovászna (8,5 százalék), Galati (8,7 százalék) és Fehér (8,9 százalék) megyében.

– Nagyon magas a munkanélküliségi ráta: Teleorman (9,2 százalék), Mehedinti (10,4 százalék), Vaslui (12,0 százalék) megyében.

A munkanélküliség helyzetét tekintve az átlagnál nagyobb a romlás Hargita, Szilágy, Fehér megyében. A munkaerő-piaci helyzet kilátásait mérte fel a Manpower multinacionális cég romániai leányvállalata (Manpower, 2009) A felmérés 750 romániai munkáltatóval készített interjú a munkaerő-felvételi várakozásokról 10 iparágban és 8 régióban 2009 második negyedévében. A munkáltatók várakozásai negatívak és az előző negyedévhez képest romlást mutatnak. A várakozások a leginkább borúsak a pénzügyi, a biztosítási, az ingatlan és üzleti szolgáltatások szektorában. A leginkább optimista a várakozás a mezőgazdaságban, erdőgazdaságban és a közületi szektorban. A régiókat tekintve egyedül az északnyugati régióban tapasztalható pozitív várakozás. Korábban az autópárban és a kapcsolódó ágazatokban, az építőiparban és a kiszolgáló ágazatokban voltak kényszerleállások, műszakcsökkentések. Az elbocsátások leginkább érintették a vas- és acélpárt, az építőipart, a vegyipart, az olaj- és gázkitermelést, valamint az autópárt. Az elbocsátások a következő városokban fordultak elő nagyobb méretekben: Bukarest, Prahova, Kolozsvár, Brassó, Temesvár, Arad, Constanta és Nagyszeben.

Románia és a nemzetközi munkaerő-áramlás

A Nemzetközi Migrációs Szervezet (International Organization for Migration, IOM) az ezredforduló idején 120 millióra becsülte azokat, akik nem a hazájukban élnek, 2006-ban már 191 millióra tették a migránsok számát, ami a világ lakosságának mintegy 3 százaléka. A migrációt fokozta az egyes régiók, országok közötti jövedelemkülönbség, civilizációs eltérés, de összefüggésben állt a fejlett országokban éleződő demográfiai helyzettel, munkaerőhiánnyal. A nemzetközi munkaerő-vándorlás résztvevői a munkaerőpiac két szegmenséből származnak: egy részük magasan kvalifikált, másik részük pedig alacsony képzettségű, akik szezonális munkát vállalnak.

A migráció és az átutalások tekintetében a dél-észak viszonylat mellett létezik a dél-dél kapcsolat is. Az átutalások tekintetében a Világbank 2008-ra vonatkozó becslése szerint (milliárd dollárban) a következő sorrend állapítható meg: India: 30, Kína: 27, Mexikó: 24, Fülöp-szigetek: 19, Lengyelország: 11, Nigéria: 10, Egyiptom: 9, *Románia*: 9, Banglades: 9, Pakisztán: 7 (Rath, 2009). Az Európából és Közép-Ázsiából érkezett migránsok állományának száma 47,6 millió. Többségük (59 százalék) Európában és Közép-Ázsiában marad, 29 százalékuk megy más fejlett OECD-országba, 4 százalék egyéb magas fejlettségű országba és 8 százalék déli országokba. Európában és Közép-Ázsiában több úgynevezett migrációs folyosó található. Ezek között a legfontosabbak: Oroszország–Ukrajna, Ukrajna–Oroszország, Törökország–Németország, Szerbia és Montenegró–Németország, *Románia–Spanyolország*, *Románia–Olaszország*, Lengyelország–Nagy-Britannia. A hazautalásoknak a döntően pozitív hatásaik mellett vannak negatív következményei is. Ezek között megemlíthető, hogy a nagymértékű külföldi valutabeáramlás a hazai valuta felértékelődéséhez vezethet, ronthatja az export jövedelmezőségét. A pénztranszfer kialakíthat függőséget a külföldi jövedelemtől.

A brit Economist Intelligence Unit [2007a] felmérése szerint a bevándorlás szempontjából leginkább vonzó célszörzrgek sorrendje: USA, Nagy-Britannia, Ausztrália, Norvégia, Franciaország, Kanada, Svájc, Svédország, Írorszörzrgek és Hongkong. Azok az országok, amelyeknek munkaerő-problémák miatt leginkább szükségük van a migránsokra: Japán, Olaszország, Portugália, Finnország, Csehország, Görögország, Franciaország, Lettorszörzrgek, Belgium és Ausztria. Látható, hogy a két csoport nem teljesen felel meg egymásnak. Japán kivételével a nyugat-európai és a kelet-európai országoknak van a leginkább szükségük a vendégmunkásokra (Span, 2008).

Az 1997–2006 közötti évtizedben a bevándorlás a régi EU-15 országba jelentős mértékben emelkedett. Az OECD-országok között Spanyolországban növekedett a legnagyobb mértékben a vendégmunkások száma, ezt követte Írorszörzrgek, Ausztria, Nagy-Britannia. Az Egyesült Államokhoz mint tradicionális bevándorlóorszörzrgekhez az EU-15 is elkezdett felzárkózni a külföldön született lakosság arányát tekintve. Az EU-27 országai között mégis nagyon jelentős eltérések vannak a bevándorlók

helyzetét és lehetőségét tekintve. A külföldön született lakosság aránya a belföldi-hez képest 2006-ban Írországból és Ausztriából 14 százalék, Németországból és az Egyesült Államokból 13 százalék, Nagy-Britanniából 10 százalék, Franciaországból 8 százalék körüli értéket mutatott. Azokból az országokból, ahol a migránsok aránya a tíz százalékot meghaladta, három különböző csoportot lehet képezni:

- Nagyon dinamikus bevándorlás: Spanyolország, Ciprus, Írorság, Luxemburg. A nettó bevándorlás évi nyolc ezrelék.

- Klasszikus befogadó országok: Ausztria, Belgium, Svédország, Németország, Franciaország, Hollandia. Nettó bevándorlás évi két ezrelék.

- Korábban befogadó országok: Észtország, Lettorság. A Szovjetunió fennállása alatt nagy bevándorlás, az elmúlt évtizedben alacsony bevándorlás. Nettó bevándorlás évi egy ezrelék.

- Azok az uniós tagországok szintén három csoportba sorolhatók, amelyekben a külföldön született lakosság aránya tíz százalék alatt van:

- Kialakuló befogadó országok: Portugália, Görögország, Málta, Nagy-Britannia, Dánia, Olaszország. A nettó bevándorlás évi három ezrelék körül alakul.

- Forrásországok: Románia, Bulgária, Litvánia, Lengyelország. A nettó kivándorlás évi egy ezrelék.

- Maradék országok: Csehország, Magyarország, Szlovénia.

Az EU-15-ben a külföldi állampolgárok aránya a teljes lakosság hat százaléka körül alakul.

A statisztika nem tudja számba venni az úgynevezett irreguláris, vagyis nem legális migrációt. Becslések szerint 4-8 millió nem legális bevándorló él az EU-27-ben. Számuk évente félmillióval emelkedik. Az EU-15-ben 2006-ban a nyolc új tagországból érkező bevándorlók száma 1,293 millió fő volt, ebből Németországból 481,7 ezer, Nagy-Britanniából 328,6 ezer, Olaszországból 79,8 ezer, Ausztriából 78,9 ezer, Spanyolországban 74,3 ezer bevándorló lakott.

Ausztriában 2006 januárjában új bevándorlási törvény lépett hatályba, amely az engedélyezési folyamatot lényegesen megnehezítette. A legfontosabb változás az volt, hogy a családgyegetéshez ahhoz kötték, hogy a befogadó félnek rendszeres jövedelemmel kell rendelkeznie, ami legalább a minimálbér szintjén van. Megnehezítették az osztrák állampolgársághoz való hozzáférést. Míg 2005-ben 35 500 személy, 2006-ban már csak 26 300 személy kapott állampolgársági státust. Ezen személyek több mint 50 százaléka a volt Jugoszlávia utódállamaiból, 30 százaléka pedig Törökországból származott. Az illegális bevándorlás és az engedély nélküli tartózkodás növekvő gondot jelent a hatóságoknak. Különösen gyakori volt a háztartásokban alkalmazott nem bejelentett munka. A legalizálás érdekében 2008-ban az EU-tagországból származó, a szolgáltatásban elhelyezkedő személyek könnyebben kapnak munkavállalási engedélyt.

Olaszországban a munkavállalási engedélyt éves kvótához kötik. A kvótát 2006-ban és 2007-ben 170 ezer főre állapították meg, ami a 2005-ös szint kétszerese volt. A közelgő csatlakozás miatt a román és a bolgár vendégmunkásokat mentesítették az engedélyezési eljárás alól. A következő évben 684 ezer kérelmet nyújtottak be, aminek fele családsegítő szolgáltatást tartalmazott. A regisztrált teljes külföldi lakosság létszáma 2008 januárjában 3,4 millió főt tett ki. A 2004-ben csatlakozott új tagországoknak Olaszország teljesen megnyitotta a munkaerőpiacát, de a romániai és a bolgár munkavállalók felé sem támasztanak akadályokat. A legálisan tartózkodó román állampolgárságú lakosság száma 2008 januárjában 625 ezer fő volt, ezt követte a 401 ezer albán, 365 ezer marokkói, 156 ezer kínai, 132 ezer ukrán állampolgár (Istituto Nazionale, 2007). Egy 2007-ben kiadott törvény megkönynyítette azon EU-állampolgárok kiutasítását, akik megszegték a törvényt. Az illegális bevándorlás jelentős maradt, 2006-ban több mint 22 ezer illegális migránst tartóztattak le főleg Itália déli partjainál. Az illegálisan tartózkodók nagy része vízummal vagy hamis papírokkal rendelkezik. A nettó bevándorlás üteme 2008-ban fokozatosan lassult. A nagy számban betelepült romániai roma lakossággal szemben erősödött az ellenérzés és a rasszizmus az olasz állampolgárok között (Amnesty International, 2009).³ A romák által az olasz lakosság sérelmére elkövetett bűntények tömegtüntetésekhez vezettek.

Spanyolországban hivatalosan 2008-ban 4,5 millió külföldi állampolgár tartózkodott, ami a teljes lakosság 10 százalékát tette ki. A fontosabb származási országok: Románia (718 ezer), Marokkó (717 ezer), Kolumbia (274 ezer), Bulgária (144 ezer), Kína (138 ezer) (Pajares, 2009). A munkavállalás engedélyezéshez és regisztrációhoz van kötve, de nincs korlátozva. A munkavállalási engedéllyel rendelkező románok száma 2006 végén 211 ezer fő, 2007 októberének végén pedig már 506 ezer fő volt. A vízum lejárt utáni engedély nélküli tartózkodás az illegális bevándorlás fő formája. A nemzetközi gazdasági válság a spanyol gazdaságot különösen drámai módon érintette, egy év alatt elveszett 1 millió munkahely, a munkanélküliségi ráta 18 százalék fölé emelkedett, ami az Európai Unióban a legmagasabb. Ebben a feszült helyzetben a spanyol rendőrség 2009 februárjában heti kvótát szabott az illegális tartózkodók letartóztatására. A legális és illegális migránsok számát 5 millió főre becsülik, ami a 46 milliós lakossághoz képest igen magas. A korábbi évek fellendülése miatt különösen az építőiparban, a mezőgazdaságban, a vendéglátásban alkalmaztak vendégmunkásokat, akiknek egy részétől most szabadulni igyekeznek. A bevándorlók a spanyolokhoz képest 2:1 arányban veszítik el a munkájukat, és ez a román munkavállalókra is vonatkozik.

³ A legnagyobb súlyú támadás 2008. május 13-án történt, amikor Nápoly egyik külvárosában a feldühödött tömeg egy roma telepet részben felgyújtott. Számos más fegyveres támadás történt Pisa, Róma, Velence, Novara városaiban. Májusban az olasz miniszterelnök átmenetileg rendkívüli állapotot hirdetett meg Lazi, Campania és Lombardia régióiban. Ez feljogosította a hatóságokat kilakoltatásra, ujjlenyomatok vételére. Az emberjogi csoportok tiltakozására az intézkedések enyhültek.

Romániából 2006-ban 68 ezer személy kapott engedélyt külföldi munkavállalásra. A hivatalos adat mélyen alábecsüli a külföldön munkát vállalók, illetve a külföldön tartózkodó román állampolgárok számát, mivel többségük nem jelentette azt be a romániai hatóságoknak. A vendégmunkások hazautalásának összege az elmúlt években jelentősen emelkedett: 2006-ban 5,3 milliárd euróra nőtt, ami a bruttó hazai termék több mint 5 százalékát adta. Ugyanakkor a romániai bevándorlás mérsékelt maradt. A Romániában engedéllyel tartózkodó külföldiek száma 2006-ban 54 ezer főt tett ki, ami a teljes lakosság 0,2 százaléka volt. A bevándorlók többsége Moldovából (11 400), Törökországból (6300) és Kínából (5000) származott. Az Európai Unió tagországaiból jövő munkát keresőknek nincs szükségük munkavállalási engedélyre.

Az Európai Bizottság egy 2008. november 18-án publikált jelentésében foglalkozott a szabad munkaerő-vándorlás kérdésével az unió kibővítése után (Commission..., 2008b). A jelentés megállapítja, hogy a 2003-ban és a 2005-ben aláírt Társulási Szerződések alapján a tagországok ideiglenesen korlátozhatják a többi tagország dolgozóinak szabad munkavállalási jogát. Ezek az átmeneti intézkedések nem vonatkozhatnak az önfoglalkoztató uniós állampolgárokra. A korlátozás ellenére egy tagországnak az új tagországok munkavállalóit mindig előnyben kell részesítenie a nem uniós országok munkát kereső személyeivel szemben. Az átmeneti időszak maximum hét évig tarthat, amelyet három elkülöníthető időszakra (2+3+2 év) kell osztani. A román és a bolgár vendégmunkásokkal szemben jelenleg 15 tagország alkalmaz korlátozásokat, míg 10 tagország (Finnország, Svédország, Csehország, Észtország, Lettország, Litvánia, Ciprus, Lengyelország, Szlovákia és Szlovénia) megnyitotta munkaerőpiacát. A korlátot alkalmazó 15 tagországból 7 alkalmaz egyszerűsítést, gyorsított eljárást (Ausztria, Belgium, Luxemburg). Felmentést ad a munkaerő-piaci tesztől, a munkavállalási engedély kiadása alól (Ausztria, Franciaország, Magyarország, Németország). Bizonyos szakmákban felmentést ad a munkavállalói engedélytől (Dánia, Magyarország, Olaszország). Az átmeneti időszak második szakasza 2009. január elsején kezdődött. Azoknak a tagországoknak, amelyek a korlátozásokat folytatni akarják, 2008. december végéig értesíteniük kellett az Európai Bizottságot. A következő országok nyitották meg a munkaerőpiacukat 2009. január 1-jétől: Görögország, Spanyolország, Portugália és Magyarország.

Az Európai Unió munkaerő-piaci felmérése szerint az EU-25-ben a bevándorolt bolgár és román állampolgárok száma 2003 végén 690 ezer fő, 2007 végén 1,8 millió fő volt. A bevándorlás jóval ezen országok EU-csatlakozása előtt kezdődött. Az elmúlt négy évben az Európai Unión belüli vándorlás 19 százaléka Romániából származott, 4 százaléka Bulgáriából. A lengyel állampolgárok aránya 25 százalék, a dánoké 7, az angoloké 6, a szlovákoké 4 százalék volt. A román migránsok több mint 50 százaléka Spanyolországba vándorolt, 25 százaléka Olaszországba, a többi tagország részesedése sehol sem haladta meg a 2 százalékot. (Lásd a 7. táblázatot!)

Főbb célállomások az Európai Unión belüli migránsok számára
(15–64 év között, 2007-ben)

EU-állampolgárok, akik 4 éve vagy rövidebb ideje laknak egy másik tagországban	Fő európai uniós célországok (Százalék)					
Lengyel	59%	Nagy-Britannia	17%	Írország	11%	Dánia
Román	57%	Spanyolország	26%	Olaszország	2%	Nagy-Britannia
Dán	33%	Franciaország	22%	Ausztria	18%	Nagy-Britannia
Brit	39%	Franciaország	20%	Spanyolország	18%	Írország
Francia	35%	Nagy-Britannia	16%	Dánia	16%	Belgium
Portugál	31%	Spanyolország	28%	Franciaország	28%	Nagy-Britannia
Bolgár	56%	Spanyolország	15%	Dánia	7%	Görögország
Szlovák	55%	Nagy-Britannia	21%	Csehország	11%	Írország
Olasz	26%	Spanyolország	23%	Olaszország	21%	Franciaország
Litván	52%	Nagy-Britannia	33%	Írország	10%	Dánia
Egyéb EU-állampolgár	38%	Nagy-Britannia	17%	Dánia	9%	Franciaország
Összes EU-migráns	32%	Nagy-Britannia	18%	Spanyolország	10%	Írország

Forrás: Eurostat [2007].

A mobilitási ráta a küldő országokat tekintve vegyes képet mutat. A vizsgált időszakban (2003–2007) a román munkaképes lakosság 2,5 százaléka vándorolt az Európai Unió többi tagországába. Bulgáriában a megfelelő mobilitási mutató 1,7 százalék. A legmagasabb mobilitási arány – 3,1 százalék – Litvániában van. Ezt követi Ciprus (3 százalék), Lengyelország (2 százalék) és Szlovákia (2 százalék). Alacsony unión belüli mobilitási ráta alakult ki Csehországban és Magyarországon. Ha figyelembe vesszük azokat a migránsokat, akik már több mint négy éve hagyták el hazájukat, akkor Portugália és Írország esetében igen magas mutatót találunk (9 százalék és 8,2 százalék).

A munkaerő-beáramlás újabb hulláma az új tagországokból már nem valószínű. Az Egyesült Királyságba és Írországba történő bevándorlási hullám úgy látszik, hogy 2006-ban érte el a csúcspontját, és nagymértékben csökkent 2007-ben és 2008 első negyedében. Azóta megkezdődött a vendégmunkások visszavándorlása szülőhazájukba. A munkaerőt kibocsátó országokban az elmúlt években gyors jövedelememelkedés történt és a munkanélküliség mérséklődött. A fiatal korosztályok számának csökkenése az új tagországokban szintén korlátozza a potenciálisan mobil munkaerőt. A jelenlegi globális válság csökkenti a munkaerő iránti keresletet, és visszaveti a munkaerő mozgását.

Svédország, Finnország, Görögország és Portugália korán megnyitották munkaerőpiacukat, de a bevándorlás alacsony maradt. Németország és Ausztria ezzel szemben korlátozta a bevándorlást, de az mégis viszonylag magas lett. Eszerint a korlátozásoknak az unión belüli munkaerőmozgásra mérsékelt hatásuk van. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a korlátozások megszüntetése csökkenti a nem bejelentett munka előfordulásának valószínűségét.

A 2007-re vonatkozó adatok azt mutatják, hogy a Romániából érkezett munkavállalók foglalkoztatási rátája megközelítően megegyezik az EU-15 országaiban kialakult rátával, ami lényegesen magasabb, mint Romániában. A munkanélküliségi ráta ugyanakkor magasabb, mint a befogadó országé, de alacsonyabb, mint azon migránsoké, akik nem uniós országból származnak. Az új uniós országokból érkező bevándorlók többsége munkavállaló, és csak kevesebb mint 10 százalékuk vállalkozó. A Romániából és Bulgáriából származó munkavállalók közel 70 százaléka 35 évnél fiatalabb. A női munkavállalók részesedése viszonylag magas.

Bulgária és Románia (EU-2) munkavállalói döntően a következő ágazatokban helyezkednek el: mezőgazdaság, építőipar, vendéglátás, családsegítés. Az új EU-tagországok munkavállalóinak pozitív a hozzájárulása a régi országok gazdasági növekedéséhez. Az EU-2 a kibővített unió bruttó hazai termékét rövid távon 0,15 százalékkal, hosszú távon 0,27 százalékkal bővítette 2004–2007 között. A munkaerő-mobilitás segített az inflációs feszültséget mérsékelni a fogadó országokban, miközben növelte az inflációt a küldő országokban. A bevándorlás hatása a közkiadások és a jóléti költségek növekedésére nemzetgazdasági szinten elhanyagolható nagyságú, de helyi szinten okozhat feszültséget az oktatásban, az egészségügyben és az ingatlanpiacon.

A külföldön munkát vállalók hazautalásai a kibocsátó országokban lényeges bevételi forrást képeznek, növelik a belföldi keresletet, hozzájárulnak tőkeintenzív üzleti vállalkozások beindításához. A hazautalások különösen Lengyelországban, a balti államokban, Romániában és Bulgáriában jelentős mértékben hozzájárultak a bruttó hazai termék bővüléséhez. A külföldi munkavállalás aggodalmat keltett azzal, hogy növelte ezen országokban a munkaerőhiányt. Az erősödő munkaerőhiányt azonban ezen országokban elsősorban olyan tényezők okozták, mint a magas gazdasági növekedés, a viszonylag alacsony foglalkoztatási szint és az országokon belüli alacsony munkaerő-mobilitás. A munkaerőhiány olyan ágazatokat sújtott, mint az építőipar, a vendéglátóipar és az egészségügy. A migrációnak negatív hatása lehet a családok kohéziójára és döntően a gyermekek fejlődésére (*Bilefsky, 2009*).

A munkanélküliség emelkedett a külföldön dolgozó románok között is. 2008 októberében Spanyolországban 31 ezer, Olaszországban 18 ezer munkanélküli román állampolgárt tartottak nyilván. Munkanélküli román állampolgárok inkább a külföldi munkanélküli-segélyt választják, mint a hazatérést. A román Munkaügyi Minisztérium Olaszországban és Spanyolországban állásbörzét szervez, hogy hazatérésre bírja a vendégmunkásokat. A hazatérést azonban nem teszi vonzóvá a

viszonylag alacsony kereseti lehetőség (Ivan, 2009).⁴ Egy felmérés szerint az Olaszországban élő románok egyharmada térne haza a következő két évben, ha az otthoni kereseti feltételek javulnának. A külföldön élők egyharmada szeretne hazájában házat építeni, egynegyede vállalkozásba fogna, és csak egyötöde tervezi, hogy két évnél tovább maradna Olaszországban (Euractive, 2008).

A bukaresti Soros Alapítvány 2009 februárjában publikálta jelentését „Román közösségek Spanyolországban” címmel (Soros, 2009). A mintába 832 felnőtt román került. A madridi régiót vizsgálták, ahol a román bevándorlók egynegyede lakik. A spanyol Nemzeti Statisztikai Intézet szerint számuk meghaladja az 50 ezret. A vizsgálat szerint a bevándorlók magukat Spanyolországban élő románoknak tekintik. Az első letelepedők Erdélyből és Bánátból érkeztek, de később már Havasalföldről és Moldovából is. A spanyol munkaerőpiac elsősorban alacsony bérű és képzettségű munkavállalókat keres a kereskedelem és a szolgáltatások számára. A román munkavállalók társadalmi státusában süllyedést eredményez az elvégzendő munka, amit a magasabb jövedelem kompenzál. Lakáskörülményeiket tekintve a válaszadók 79 százaléka olyan ingatlanban lakott, ahol több család élt együtt. Ennek ellenére közülük kevesen voltak elégedetlenek a lakáskörülményükkel, és csupán 25 százalék válaszolta azt, hogy Romániában jobb körülmények között élt. A román közösségek számára a fő feladat a tőkefelhalmozás, de többségük nem tekintette céljának a megtakarítások hazautalását. A hazatérést hosszú távú tervnek tekintették, és akik a gyorsabb visszatérést fontolgatták, azoknál egészségük megromlása vagy otthoni munkapiaci kilátásuk javulása volt a fő szempont. Mintegy 70 százalékuk legalább egy családtagjával él együtt.

Tizenöt uniós tagállam – köztük Magyarország – 2008 végén arról tájékoztatta az Európai Bizottságot, hogy az általános 7 éves átmeneti időszak első kétéves szakaszának lejártát követően, 2009. január 1-jétől is fenn kívánja tartani a korlátozásokat a bolgár és a román munkavállalókkal szemben. A Bizottság 2008 novemberében közzétett jelentése a szabad munkavállalás útjában álló akadályok mielőbbi eltörlésére biztatja a négy régi EU-tagállamot: Németországot, Ausztriát, Belgiumot és Dániát. A régi tagállamoknak 2009. április 30-ig kell értesíteniük Brüsszelt, hogy a 7 éves átmeneti időszak első két, összesen ötéves szakaszának lejártá után is fenn kívánják-e tartani további két évre a korlátozásokat. A hosszabbítás nem lehet automatikus, a tagállamoknak igazolniuk kell, hogy a munkaerőpiac megnyitása súlyos zavarokat idézne elő a munkaerőpiacon, vagy fenyegetne ennek veszélye. Ugyanakkor a csatlakozási szerződésben nincs pontosan meghatározva, hogy mi minősülne súlyos munkaerő-piaci zavarnak. Ausztria és Németország már jelezte, hogy 2009. május 1-jét követően is korlátozni kívánja az EU-8-ak és Bulgária, Románia munkavállalóinak a piachoz való szabad hozzáférését. A Bizottság véleménye szerint eddig a szabad munkavállalás a munkaerő-utánpótlás révén és a hiányszakmák betöltésével hozzájárult a gazdasági növekedéshez.

⁴ A magasabb béren kívül a jobb minőségű szolgáltatások, a gyermekek iskoláztatása is fontos szerepet kap a döntésben. Az is számít, hogy Romániában gyorsan nő a munkanélküliség.

Az Európai Bizottság a 2004-es bővítés 5. évfordulóján tanulmányban értékelte az eddigi tapasztalatokat (European Commission, 2009c). A jelentés szerint a 2004-es csatlakozás óta eltelt időszakban az EU-15 országaiban az új tagországokból származó állampolgárok száma 900 ezerről 2 millióra emelkedett. Ezen kívül a román és a bolgár migránsok száma 690 ezerről 1,8 millióra bővült. A fogadó országok között az első helyen Nagy-Britannia (33 százalék) áll, majd ezt követi Spanyolország (18 százalék) és Írország (10 százalék). A küldő országokat tekintve a teljes lakosság százalékában a sorrend: Litvánia (3,1 százalék), Ciprus (3 százalék), Lengyelország (2 százalék), Szlovákia (2 százalék). Csehország és Magyarország alacsony unión belüli mobilitási mutatóval rendelkeznek. Romániából a munkaképes korú lakosság 2,5 százaléka vándorolt más uniós országba. De ha ehhez hozzáadjuk a négy évnél hosszabb ideje külföldön tartózkodókat, akkor a román állampolgárságú munkaképes korú lakosság közel 7 százaléka tartózkodik egy másik uniós országban. Portugália esetében a legmagasabb ez a mutató, közel 9 százalék, utána Írország következik 8 százalékkal. Az Egyesült Királyság mint befogadó ország adatai azt mutatják, hogy a 2004 óta érkezett vendégmunkásoknak mintegy fele már elhagyta az országot. A munkaerő-mobilitás hasonló méretű fellendülése a következő években nem várható. Románia és Bulgária esetében a külföldön potenciálisan munkát keresők száma korlátozott.

Románia és Bulgária esetében a második hároméves átmeneti szakasz 2009 januárjában kezdődött. Váratlan munkaerő-piaci feszültségek esetén a tagországok továbbra is alkalmazhatnak védintézkedéseket, amit a Társulási Szerződések biztosítanak. Az új tagországok esetében – különösen a magas mobilitást mutató államokban – a munkaerő kiáramlása összetett képet mutat. Egyrészt csökkenti a hazai munkanélküliséget, de a magasabb szakképzettségű munkavállalók esetében agyszívást okoz. Lengyelország, Litvánia, Románia munkaerő-hiányos állapotba került (Euractive, 2009). A befogadó országok romló munkaerő-piaci helyzete miatt várható a vendégmunkások egy részének hazatérése. Több befogadó ország (Csehország, Spanyolország) anyagi ösztönzéssel igyekszik a vendégmunkásokat rábírni a hazatérésre, mások az adminisztratív szigorítást (Olaszország) helyezik előtérbe. A válság beindította a protekcionista intézkedéseket a fejlettebb országokban. De Romániában is súlyos feszültséget okozott. A korábbi munkaerőhiány miatt több száz, de lehet, hogy több ezer kínai és török munkás dolgozott az építőiparban. Bérük elmaradt kifizetése miatt a kínai munkások bukaresti követségük előtt tüntettek, hogy hazajuthassanak.

A román állampolgárok migrációjának általában nem célországa Magyarország (Hárs-Sík, 2006). A határon túli partiumi, erdélyi magyarok keresnek inkább munkát Magyarországon. A román állampolgárok a mediterrán országokat részesítik előnyben, de hagyományosan a német–osztrák reláció is fontos. A magyar munkaerőpiacon a középfokú végzettségűek, a szakmunkások és a szakképzetlenek jelennek meg elsősorban, kevésbé a felsőfokú végzettségűek. A magyarul beszélő román állampolgárok már az uniós csatlakozás előtt is jelentős számban dolgoztak ha-

zánkban. Románia uniós belépésével a korábbi feketemunka részben legalizálódhat. A romániai munkavállalók célrégiója a főváros és környéke. Egyes régiókban és szakmákban a munkaerőpiacon a külföldi munkaerő megjelenése versenyhelyzetet teremt.

A magyar kormányzat a 354/2006. (XII.23) számú rendeletben szabályozta, hogy Bulgária és Románia munkavállalói számára 219 szakmában egyszerűbb eljárásban, a munkaerőpiac vizsgálata nélkül adja ki az engedélyt, míg a többi területen dolgozóknak szükséges a munkavállalási engedély. A liberalizált szakmákba tartoznak az igazán fontos területek, mint az egészségügyi és szociális dolgozók, a mérnökök, az építőiparban, a feldolgozóiparban és az élelmiszeriparban dolgozók, valamint többek között a háztartási alkalmazottak. Nem került az engedély nélküli ágazatok közé a kereskedelem, a vendéglátás, a mezőgazdaság és az építőipari segédmunka. A kormányrendelet indoklása szerint könnyíteni akarták a munkaerőpiacra jutást, de feltételeztek egy jelentős migrációs hullámot, ami miatt meghozták a védőintézkedéseket. Komoly dilemmát okozott, hogy mennyire célszerű a határon túli magyarok számára megnyitni a munkaerőpiacot, ami viszont gyengítheti az ottani magyar közösségeket. A kettős állampolgárságról szóló népszavazás (a politika által igen erősen manipulált) eredménye azt bizonyította, hogy a magyar lakosság körében sem élvez döntő támogatást a teljes nyitás. Az erdélyiek körében végzett, a migrációs potenciálra vonatkozó kutatások a túl magas bérvárakozást jelölik meg korlátozó tényezőként. Román viszonylatban eddig döntően Erdély szolgáltatta Magyarországnak számára a munkaerőt (*Kiss – Csata, 2004*).

A külföldi munkavállalók iránti kereslet regionálisan nagy eltérést mutat. A Közép-Magyarország régió Budapesttel együtt a munkavállalási engedélyek több mint 60 százalékát adta ki. Figyelemre méltó, hogy a magyar–román határ menti területeken a kiadott munkavállalási engedélyek aránya nagyon alacsony.

A 2007-ben kiadott engedélyek, regisztrációk és zöldkártya-igazolások együttes számát tekintve a külföldi munkavállalók 46 százaléka (25 485 fő) román, 18 százaléka (9944 fő) szlovák, 15 százaléka (8073 fő) ukrán állampolgár volt. A külföldi munkavállalók számára 2008 első háromnegyed évében kiadott engedélyek száma 32 156 volt, ami 10 420 engedéllyel volt kevesebb, mint az előző év azonos időszakában. Ezen belül a román állampolgárok száma 9203 volt, ami mintegy 40 százalékkal volt kevesebb az előző évinél. A regisztrálások és a zöldkártyák száma 8390 volt, ami 33 százalékos csökkenést jelez az előző év azonos időszakához képest. Ezen belül a román állampolgárok száma 4370 főről 2685 főre esett. Összesen a román állampolgárok száma 19 652-ről 15 147-re mérséklődött. A legnagyobb mértékben a szlovák állampolgárok számára kiadott engedélyek, regisztrálások és igazolások száma esett (*Állami... , 2008*). 2009 első negyedévében az előző év azonos időszakához képest a munkavállalási engedélyt kapott román állampolgárok száma 4703 volt, ami 73 százalékos emelkedést jelzett.

A Magyarországon dolgozó román állampolgárok területi megoszlását vizsgálva megállapítható, hogy a migrációban a kelet-magyarországi megyék szerepe jóval

kisebb annál, mint amit a földrajzi közelség alapján elvárnánk (Majoros, 2006). Az alacsonyabb kereseti lehetőség és a kevés munkahely gátja a jelentősebb román munkavállalói bevándorlásnak a délkeleti határszakaszon. Ezt nem tudja ellensúlyozni az ingatlanok alacsonyabb ára, illetve a földrajzi közelség. Ezért itt nem alakult ki a nyugat-magyarországihoz hasonló intenzív határ menti munkaerő-piaci kapcsolat. A határon túlról érkezők, akik zömében magyar nemzetiségűek, a hiányszakmákban – orvos, zenetanár, ápolónő, fémipari munkás, gépi varrónő, üvegfüvő – helyezkednek el. A mezőgazdasági, az élelmiszer- és az építőipari idénymunkák idején felértékelődik a határtérség szerepe.

Románia és az Európai Unió 2009 júniusában memorandumot fogadott el a két-éves pénzügyi segítségcsomag feltételeiről. E szerint az unió öt részletben összesen 5 milliárd euró támogatást nyújt. A kifizetések a reformprogram végrehajtásához kötöttek. A feltételek szinte azonosak az IMF készenléti hitelcsomaggal. Mégis az unió határozottabban képviseli a közigazgatásban végrehajtandó szerkezeti változások szükségességét. Az unió a 2009-es költségvetési hiányt a bruttó hazai termék 5,1 százalékában jelölte meg, és 2011-re kellene a hiányt 3 százalék alá csökkenteni. A Bizottság és a Valutaalap is a korábbi 4 százalékos visszaesést már nem tartja elérhetőnek (Radio, 2009). Ha a gazdaság visszaesése ennél nagyobb lesz, akkor a tervezett államháztartási hiány újratárgyalása elkerülhetetlen lehet.⁵

A román gazdaságban a kilencvenes évek elhúzódó, hosszú válsága után a külső pénzügyi források erőteljes igénybevételén alapuló növekedési modell alakult ki. A balközép és a jobb-közép pártok előbb egymást váltva kormányoztak, majd nagykoalícióba kényszerültek. Az elmúlt évtized különböző kormányainak gazdaságpolitikájában a folyamatosság érvényesült, ami az unió többi tagországához történő gyors felzárkózást célozta. Az exportpiacok bezárkózása, a külföldi tőke szerepének mérséklődése, a külföldön munkát vállalók helyzetének romlása miatt a gazdaság kilátásai drámai mértékben rosszabbodtak. A gazdaság olyan mértékben ráutalt a külső piacokra és a külföldi pénzügyi erőforrásokra, hogy rendkívüli sebezhetősége fennmarad. Ezzel együtt, a román gazdaság számos olyan adottsággal rendelkezik, amely segíti, hogy túljusson a válságon.

Irodalomjegyzék

- Agentia Romana [2009]: FDI attracted by Romania in the first four months 2009. Agentia Romana pentru Investitii Straine, Bucuresti. <http://arisinvest.ro/en/news/view/146>
- Állami Foglalkoztatási Szolgálat [2008]: Külföldi munkavállalók foglalkoztatása 2008. I–III. www.afsz.hu/engine.aspx?page=stat_kulf_munkavall_mo_on
- Amnesty International [2009]: Amnesty International Report, Italy. <http://report2009.amnesty.org/en/regions/europe-central-asia/italy>

⁵ A külső deficit vártnál gyorsabb csökkenése 2009 első felében a gazdasági tevékenység tervezettnél nagyobb hanyatlásának a következménye. Válaszul a központi bank 2009. július elsejétől 9,0 százalékra mérsékelte az alapkamatot, és a lej, valamint a devizahitelekre enyhítette a kötelező tartalékolási követelményeket. Az infláció a vártnál jobban enyhül, a munkanélküliség viszont emelkedik.

- Bilefsky, D.* [2009]: In Romania, Children Left Behind Suffer the Strains of Migration. *New York Times*, February 15.
- Borók György* [2003]: A határon túli magyarok munkavállalása Magyarországon a csatlakozás előtt és után. ELTE AJTK.
- Buletin Statistic [2008]: Economic and Social Evolution of Romania in 2007. Buletin Statistic Lunar, Nr. 12. www.insse.ro
- Buletin Statistic [2009]: Buletin Statistic Lunar, Nr. 4. www.insse.ro/cms/files/arhiva_buletin2009/bsl_4.pdf
- Commission of the European Communities [2006]: Council Opinion On the updated convergence programme of Romania, 2007–2010.
- Commission of the European Communities [2008a]: Implementation of the Lisbon Strategy Structural Reforms in the context of the European Economic Recovery Plan: Annual Country Assessments – a Detailed Overview of Progress Made with the implementation of the Lisbon Strategy reforms in Member States in 2008. www.ec.europa.eu/growthandjobs/pdf/european-dimension-200812-annual-progress-report/annualass_detail.pdf
- Commission [2008b]: The impact of free movement of workers in the context of EU enlargement. Commission of the European Communities, Brussels 18.11.2008. ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=508&langID=en
- EBRD [2008]: Strategy for Romania. EBRD. www.ebrd.org/about/strategy/country/romania/draft.pdf
- EBRD [2007]: Transition Report 2007. EBRD, London. www.ebrd.org/country/sector/econo/stats/sci.xls
- EBRD [2008]: Transition Report 2008. EBRD, London, Fall.
- Economic Affairs [2009]: Macroeconomic information. Economic Affairs Directorate, January. www.mae.ro/index.php?unde=doc&id=11643&idlnk=&cat=
- The Economist... [2007a]: World Investment Prospects, Romania 2007. The Economist Intelligence Unit.
- The Economist... [2007b]: Romania outlook for 2007–08. Romanian Business Digest 2007. The Economist Intelligence Unit. www.doingbusiness.ro.
- Euractiv [2008]: Eastern Europe struggles to bring back its workers. Euractiv, 12 June. www.euractiv.com/en/socialeurope/eastern-europe-struggles-bring-back-workers/article-17326
- Euractiv [2009]: Job market nationalism on the rise as crisis bites. Euractiv, 17 February. www.euractiv.com/en/socialeurope/job-market-nationalism-rise-crisis-bites/article-179501?_pr
- European Commission [2009a]: Interim Forecast. European Commission Directorate-General for Economic and Financial Affairs, Romania, January, p. 38. ec.europa.eu/economy_finance/pdf/2009/interimforecastjanuary/interim_forecast_jan_2009_en.pdf
- European Commission [2009b]: Spring Forecasts 2009–2010. European Commission, Economic and Financial Affairs, May. http://ec.europa.eu/economy_finance/pdf/2009/springforecasts/ro_en.pdf
- European Commission [2009c]: Five Years of an enlarged European Union. Economic achievements and challenges. European Economy 1, (provisional version). ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication14078_en.pdf
- European Commission [2009d]: Interim Forecast. Romania European Commission, Directorate-General for Economic and Financial Affairs, 38. o., January.
- Eurostat [2007]: EU Labour Force Survey. Annual data 2007. Eurostat. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0765:FIN:EN:PDF>
- Financial Times [2008]: Romania. Special Report. *Financial Times*, March 7. www.ft.com
- Fóti Klára* [2009]: Népesedési folyamatok, a nemzetközi migráció fő jellemzői és munkaerő-piaci problémák a világgazdaságban. Háttér tanulmányok a magyar külstratégiához I. *Farkas Péter* (szerk.). MTA Világgazdasági Kutató Intézet.
- Hárs Ágnes – Sik Endre* [2006]: Szempontok a román–bolgár európai uniós csatlakozás magyar munkaerőpiacra gyakorolt hatásának értékeléséhez. TÁRKI, Budapest. www.tarki.hu
- Hárs Ágnes* [2003]: A külföldi munkavállalók statisztikai számbavételének kérdéseiről. *Demográfia*, 2–3. szám, 1–19. o.
- Hunya, Gabor* [2007]: Romania: growth slowdown, expanding external imbalance. WIIW Research report, No. 341. www.wiiw.ac.at/balkan/files/data/Romania.pdf
- IMF [2009a]: Statement by the IMF Mission to Romania., February 4. www.imf.org/external/np/sec/pr/2009/pr0924.htm

- IMF [2009b]. Country Report. IMF, June. www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2009/cr09183.pdf
- Institutul National De Statistica [2009a]: Comunicat de Presa. Nr. 120. Institutul National de Statistica, din 10 iunie. www.insse.ro/cums/files/statistici/comunicate/ipc/a09/ipc05r09.pdf
- Institutul National de Statistica [2009]: Ocuparea si somajul in trimestrul III 2008. Institutul National de Statistica, Comunicat De Presa, Nr. 2. din 6 ianuarie.
- Institutul National de Statistica [2009b]: Ocuparea si somajul in trimestrul IV 2008. Comunicat de Presa. Nr.65, Institutul National De Statistica, din 6 aprilie. www.insse.ro/cms/files/statistici/comunicate/somaj/somaj_IV_08.pdf
- Isarescu, M.* [2008]: Romania in the Context of the Global Financial Crisis: An Overview. December 10. www.bnro.ro/def_en.htm
- Isarescu, M.* [2009]: Nine Lessons from the Current Financial Crisis. Speech delivered at the Romanian Academy during the session 'What lessons can be learned from the current economic crisis?' aprilis 14. www.bnro.ro/files/Noutati/Prezentari%20si%20interviuri/EN/E20090414Guv.html
- Instituto Nazionale di Statistica [2007]: Demografia in Cifre, Roma http://demo.istat.it/altridati/ri/bilstra/2007/Tavola_6.xls
- Istituto Nazionale [2007]: Istituto Nazionale di Statistica, Roma. http://demo.istat.it/altridati/ri/bilstra/2007/Tavola_6.xls
- Ivan, I. R.* [2009]: Romanian Economic Migrants Unlikely to Return. March 24. http://romania.suite101.com/print_article.cfm/romanian_economic_migrants_unlikely_to_return
- Kiss Tamás – Csata Zsombor* [2004]: Migrációs potenciál vizsgálatok Erdélyben. In: *Kiss Tamás* (szerk): Népesedési folyamatok Erdélyben és a Kárpát-medencében. RMDSZ, Kolozsvár. www.kettosallampolgarsag.mataki.hu/tanulmanyok/migracios_potencial.pdf
- Kitekintő.hu [2008]: Maradnak a zárt ajtók a román munkavállalók előtt. November 20. Kitekinto.hu/bem-rakpart/2008/11/20/maradnak_a_zart_ajtok_a_roman_munkavallalok_eltt
- Lazea, Valentin* [2009]: The Case of the National Bank of Romania. May. www.bnro.ro/files/d/Noutati/Prezentari%20si%20interviuri/EN/200905211Lazea.pdf
- Lukács Éva* [2009]: A magyar és az uniós munkaerőpiac összefüggései. A munkaerőmozgást érintő kérdések. Háttér tanulmányok a magyar külstratégiához III. MTA Világgazdasági Kutató Intézet.
- Majoros András* [2006]: Verseny és együttműködés. Magyarország és Románia külgazdasági kapcsolatainak nemzetgazdasági és regionális dimenziói. Lektorálta *Réti Tamás*. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, Műhelytanulmány 22., 136 o.
- Manpower [2009]: Manpower Employment Outlook. Survey Q2. Manpower. https://portalqa.manpower.com/wps/wcm/resources/file/ebd8e14ece5c53c/RO_MEOSrelease_2Q09_EN.doc
- Ministry of Labor, Family and Social Protection [2008]: Romania, Strategic National Report Regarding Social Protection and Social Inclusion 2008–2010. September. www.mmuncii.ro/pub/imagemanager/images/file/Rapoarte-Studii/081208Report2008-2010.pdf
- Ministry of Economy [2007]: National Strategic Reference Framework 2007–2013. Ministry of Economy and Finance, Bucuresti.
- National Bank of Romania [2007]: Foreign Direct Investment (FDI) in Romania as of 31 December 2007. National Bank of Romania, National Institute of Statistics. www.bnro.ro/def.en.htm
- National Bank of Romania [2008]: Inflation Report. National Bank of Romania, November, Year III, No. 11. www.bnr.ro
- National Bank of Romania [2009]: Balance of Payments and External Debt. April. www.bnro.ro/page.aspx?prid=2084
- Pajares, M.* [2009]: Inmigración y mercado de trabajo. Informe. Ministerio de Trabajo e Inmigración. <http://extrajeros.mtin.es>
- Radio [2009]: Budget deficit and recent salary cuts in Romania. Radio Romania International, 25/06/2009. www.rri.ro/art.shtml?lang=1&art=22937
- Raiffeisen [2008]: Economic Overview Romania. Raiffeisen Research Group, February. www.Rzb.at/eBusiness/services/resources/media
- Rath, D.* [2009]: International Migration, Remittances and Development in Europe and Central Asia. GDLN Migration Policy Series: Europe & Central Asia, February 5, Washington DC. www.worldbank.org
- Romanian Academic Society [2008]: Romania's First Year in the EU. Annual report 2008. Romanian Academic Society (SAR).

Soros [2009]: Román közösségek Spanyolországban. Soros Alapítvány, Bukarest, február.
soros.ro/en/communicate_detaliu.php?communit=85

Span, B. [2008]: The Global Migration Barometer. September, Washington DC.
www.un.org/esa/population/meetings/seventhcoord2008/Span.pdf

Transparency International [2009]: Global Corruption Barometer.
www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/gcb/2009

Unicredit Group [2007]: Competitiveness Report Romania. March, Vienna.

UniCredit Group [2009]: CEE Quarterly, 2, Vienna.
www.bankaustria.at/informationpdfs/CEE_QuarterlyQ209_romania_e.pdf

UNCTAD [2009]: World Investment Report 2008. UNCTAD.